

NEFT GƏLİRLƏRİ VƏ DÖVLƏT XƏRCLƏMƏLƏRİ¹

Azər Mehtiyev

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Azərbaycan artıq böyük neft gəlirləri mərhələsinə daxil olub. Son 2 ildə ölkədə neft hasilatı həcmi sürətlə artıb: əvvəlki illə müqayisədə 2005-ci ildə ölkədə hasil edilən neftin həcmi 42,9 % artaraq 22,2 milyon tona çatmışdısa, artıq 2006-cı ildə artım 45,2 % təşkil edib, yerin təkindən 32,3 milyon ton “qara qızıl” çıxarılıb. Bu il neft hasilatının həcmi artıq 43 milyon tonu, keçəcək, 2010-cu ildə isə 67 milyon tona çatacaq. Dünya bazarında neftin qiymətinin son illər davamlı olaraq yüksək olması ölkəmizə böyük neft gəlirlərini daha tez əldə etməyə imkan yaradıb: yüksək qiymətlər “Əsrin müqaviləsi” çərçivəsində çəkilən xərclərin ödənilməsini sürətləndirib və şirkətlər əvvəllər gözlənildiyindən daha tez – 2006-cı ilin birinci rübündə artıq mənfəət neftinə çıxmaqda ölkəmizin dövlət büdcəsinə mənfəət vergisi ödəməyə başlayıblar.

Rəsmi məlumatlara əsasən, dövlət büdcəsinin gəlirlərində neft sektorunun payı 2005-ci ildə 51,4 % olmuşdursa, 2006-cı ildə bu rəqəm 58,4 % qalxdı, bu il isə 60,3 % ötməsi gözlənilir. Əgər neft sektorunun dolayısı təsiri nəzərə alınarsa, onda büdcənin neftdən asılılıq səviyyəsinin 80 % ötdüyünü söyləmək olar.

Neft gəlirlərinin artması ilə son iki ildə həm ölkənin ümumi daxili məhsulunun (ÜDM) artım tempi sürətlənib, həm də Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fonduna (ARDNF) və dövlət büdcəsinə daxilolmalar kəskin artıb. Əgər 2000-2004-cü illər ərzində ölkədə ÜDM-in illik artımı 8-11 faiz çərçivəsində dəyişirdisə, 2005-ci ildə 26,4, 2006-cı ildə isə 34,5 %-lik artım baş verib. Növbəti bir-iki ildə də məhz neftin hesabına ÜDM-in yüksək artım templəri davam edəcək.

Böyük neft gəlirlərinin istifadəsindən danışarkən cavabı axtarılmalı 3 başlıca sual var:

1. Ölkə iqtisadiyyatı böyük neft pullarını “həzm etməyə” hazırdırmı?
2. Böyük neft pullarının istifadəsinə hökumət institusional baxımdan hazırdırmı və onun maraqları nədən ibarətdir?
3. Vətəndaş cəmiyyəti institutları böyük neft pullarının istifadəsi üzərində ictimai nəzarəti təmin edə biləcəkmi?

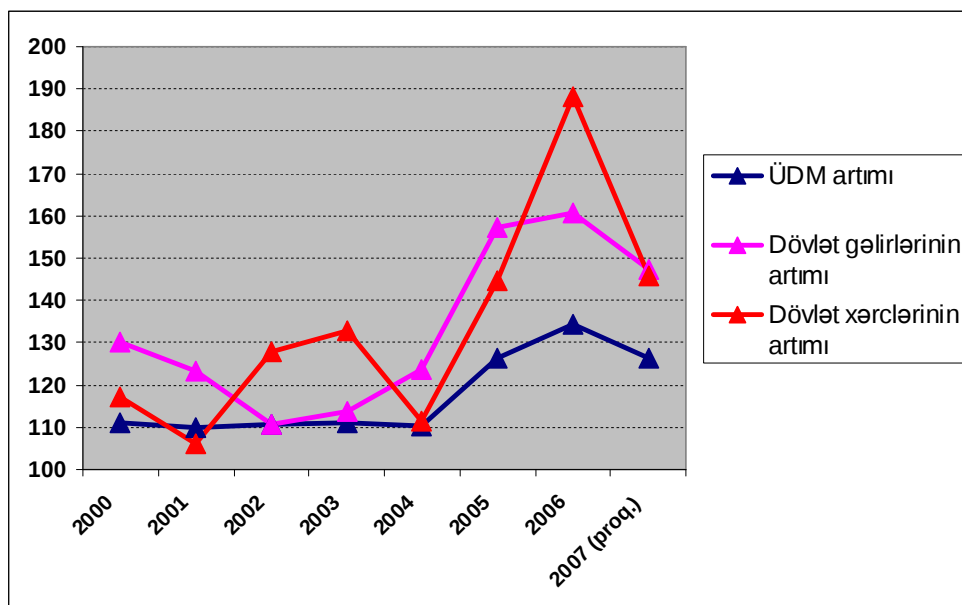
Əslində ARDNŞ-i nəzərə almasaq (bu şirkətin vəsaitinin dövlət adından xərclənməsi məsələsi ayrıca araşdırma mövzudur), hazırda dövlətin gəlirləri 2 mənbədə toplanır və həmin iki mənbədən də xərcləmələr həyata keçirilir. illər üzrə dövlətin gəlir və xərcləri hesablanarkən bu mənbələrin hər ikisi nəzərə alınmalıdır. 2003-cü ildən başlayaraq DNF-dən dövlət büdcəsinə hər il transferlər həyata keçirilir: 2003-cü ildə onun məbləği 100,0, 2004-cü ildə 130,0, 2005-ci ildə 150,0, 2006 və 2007-ci illərdə isə hər il 585,0 milyon AZN olub. Bu transferlər üzrə təkrar hesablamaları aradan qaldırmaqda, 2000-2007-ci illər üzrə Azərbaycan dövlətinin gəlir və xərclərinin artım templəri aşağıdakı cədvəldəki kimi olub.

¹ Bu məruzə Sahibkarlığın və Bazar İqtisadiyyatının İnkişafına Yardım Fondunun 5 aprel 2007-ci il tarixili dəyirmi masasında təqdim edilmişdir.

**ÜDM-in, dövlət gəlirləri və xərclərinin artım templəri
(əvvəlki ilə nisbətən faizlə)**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 (proq.)
ÜDM-in artım tempi	111,1	109,9	110,6	111,2	110,2	126,4	134,5	126,3
Dövlət gəlirlərinin artım tempi	130	123,2	110,5	113,6	123,8	157,2	160,7	147,2
Dövlət xərclərinin artım tempi	117,3	106	127,9	133	111,4	144,8	188,2	145,9

ÜDM-də olduğu kimi, dövlət gəlir və xərclərində də daha sürətli artımlar məhz 2005-ci ildən başlandığı aydın görünür. Bu, aşağıdakı sxemdən daha qabarıq nəzərə çarpır.

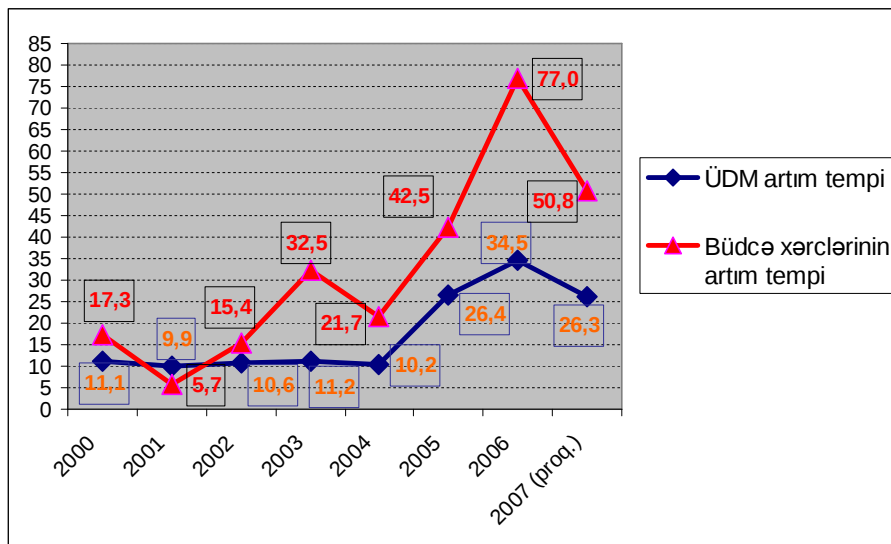
Qrafik 1. ÜDM-in, dövlət gəlirləri və xərclərinin artım templəri

Buradaca qeyd etməliyik ki, 2007-ci ildə dövlət xərclərinin ilin əvvəlində proqnozlaşdırılardan çox olacağı şübhəsizdir: Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu ilə əlaqədar olaraq ARDNF-nin 2007-ci il üzrə xərcləri artırılacaq, may ayı ərzində isə dövlət büdcəsinə yenidən baxılması, büdcənin həm gəlirlərinin və həm də xərclərinin artırılması gözlənilir. Bütövlükdə isə 2002-ci ildən başlayaraq Azərbaycanın dövlət büdcəsi xərclərinin artım templəri ÜDM-in artım templərini orta hesabla 2 dəfə ötür.

ÜDM-in və büdcə xərclərinin artım tempi

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 (proq.)
ÜDM-in artım tempi	11,1	9,9	10,6	11,2	10,2	26,4	34,5	26,3
Büdcə xərclərinin artım tempi	17,3	5,7	15,4	32,5	21,7	42,5	77,0	50,8

2-ci qrafikdə ÜDM-in artım tempi əyrisinin büdcə xərclərinin artım tempi əyrisindən necə uzaqlaşdığı təsvir olunub.

Qrafik 2. ÜDM-in və büdcə xərclərinin artım tempi

Ölkə iqtisadiyyatında baş verən makroiqtisadi prosesləri diqqətdən keçirdikdə görürük ki, xidmət və tikinti sektorlarında əvvəlki illərdə əsas qoyulan canlanma prosesləri məhz 2005-ci ildən başlayaraq “bum”la əvəzlənib, həmin ildən bazarlarda qiymətlər sürətlə artmağa başlayıb və inflyasiya güclənib. Burada böyük neft pullarının əldə edilməsinədək ölkə iqtisadiyyatında bazar münasibətlərinə keçid istiqamətində islahatların başa çatmaması və qeyri-neft sektorunun canlanmasına və inkişafına nail olunmaması həlledici rol oynayır.

Böyük neft gəlirlərinin istifadəsi ilə bağlı hökumətin əsaslandırılmış mövqeyə malik olduğunu söyləmək çətinidir. Düzdür, 2004-cü ildə ölkədə “Neft və qaz gəlirlərinin idarə olunması üzrə uzunmüddətli strategiya” təsdiq olunub və orada neft gəlirlərinin istifadəsi ilə bağlı göstərilən istiqamətlər əslində ciddi mübahisə də doğurmur: həmin istiqamətlərin hər biri Azərbaycan üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Lakin həmin sənəd daha çox bəyanat xarakteri daşıyır, orada strategiya görünür: “qeyd olunan istiqamətlərin hər biri üzrə hökumətin nail olmaq istədiyi konkret məqsədlər nədən ibarətdir və bunlara necə çatmaq istəyir?” kimi sualların cavabları aydın deyil.

Ümumiyyətlə, hökumət xərcləmələrinə qarşı aşağıdakı tələblər qoyulur:

- effektivlik;
- cavabdehlik (maliyyə sabitliyinin və iqtisadi tarazlığın qorunması);
- hesabatlılıq;
- şəffaflıq

Iqtisadi fəaliyyətin başlıca hərəkətverici qüvvəsi **sərfəliliyə** (faydalılığa) **canatmadır**. Iqtisadi sərfəliliyə (faydalılığa) canatma mövcud qiymətlər şəraitində nəyi və hansı miqdarda əldə

etməklə bağlı həmişə seçim etməyi nəzərdə tutur. Əgər insanlar alternativ variantları qiymətləndirmədən hərəkət edirsə, onda *sərfəliliyə canatma iqtisadi mahiyyətini* itirir.

Iqtisadi ədəbiyyatda “**effektivlik**” termininin 2 mənası (anlamı) var:

- birincisi, nəticəlilik (**effectiveness**) – planlaşdırılan (nəzərdə tutulan) nəticəyə nail olunma dərəcəsi. Məsələn, səhiyyədə sağlam insanların sayının hər 100 nəfər hesabı ilə 45-dən 78-ə yüksəlməsidir. Hər hansı bir rayon səhiyyə şöbəsinin fəaliyyətini belə qiymətləndirmək olar.
- ikincisi, səmərəlilik (**efficiency**) - istehsal olunan məhsul (xidmət) vahidinə xərclərin (məsrəflərin) minimumlaşdırılması. Məsələn, səhiyyədə 1 çarpayı gününə məsrəflərin azaldılması.

Vəziyyəti düzgün qiymətləndirmək üçün fəaliyyətin nəticələri (**outcome**) və fəaliyyətin özü (**output**) arasında dəqiq müəyyənlik olmalıdır. Bu və ya başqa siyasətin nəticəsi (**outcome**) dövlət tərəfindən mal və xidmətlər təqdim edilməsinin cəmiyyət üçün aqibəti (nəticələri) hesab olunur. Başqa sözlə, nəticələrə (**outcome**) nail olmaq siyasətin məqsədidir, fəaliyyətlər (**output**) isə alətdir, vasitədir.

Planlaşdırılmış (nəzərdə tutulmuş) və əldə olunmuş nəticələrin uyğunluğu nəticəlilik anlamında effektivliyi (**effectiveness**), xidmətlərin göstərilməsi üzrə planın yerinə yetirilməsi isə fəaliyyətin effektivliyini (**efficiency**) səciyyələndirir². Məsələn, ölkənin etibarlı müdafiəsi şübhəsiz ki, dövlət siyasətinin məqsədidir, hərbi texnikanın vəziyyətinin və şəxsi heyətin hazırlığının yaxşılaşdırılması isə yuxarıdakı məqsədə çatmaq üçün vasitədir. Adətən məhz vasitənin (alətin) effektivliyini (səmərəliliyini) qiymətləndirirlər: kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri, istehsal müddətləri (davamlılığı), çəkilən məsrəflər əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticə və istehsalın (buraxılışın) dürüst müəyyən edilməsinin zəruriliyi lehinə olan daha bir mülahizə belədir: yalnız malın (xidmətin) keyfiyyəti və ona çəkilən məsrəflər barədə məlumat “bu məhsulun istehsalı qarşıda duran problemi həll edə bilərmə?” sualına hələ cavab vermir. Nəticə: istehsalın effektivliyinə nail olma hələ nəticəyə (yəni problemin həllinə) nail olmağına təminat vermir³.

Təcrübədə dövlət (büdcə) vəsaitlərinin səmərəli istifadəsi dedikdə qarşıya qoyulan vəzifənin yerinə yetirilməsinin və ya hər-hansı bir problemin həllinin mümkün (təklif edilən) bir neçə variantından ən yaxşısının seçilməsi başa düşülür. Bu halda ən yaxşı variantın reallaşdırılmasına sərf edilən vəsaitləri səmərəli istifadə olunmuş hesab etmək olar. Lakin nəticəlilik və səmərəlilik göstəriciləri heç də həmişə üst-üstə düşmür. Onların qiymətləndirilməsinin aşağıdakı variantları mümkündür:

Birinci variant – səmərəli və nəticəli (problemin həllinin optimal yolu seçilib, büdcə vəsaitlərinin effektiv istifadəsi prinsipinə əməl olunub);

İkinci variant – səmərəli, lakin lazımi nəticəsiz (xərclərin minimumlaşdırılması baxımından səmərəli variant seçilib, lakin problemin həllində arzulanan nəticə əldə olunmayıb, yəni büdcə vəsaitlərinin effektiv istifadəsi prinsipinə əməl olunmayıb);

Üçüncü variant – qeyri-səmərəli, lakin lazım olan nəticəli (problemin həllinin seçilmiş yolu çərçivəsində büdcə vəsaitinin nəticəli istifadəsi baş verib, lakin bu heç də səmərəlilik baxımından ən yaxşı yol olmayıb);

Dördüncü variant – səmərəsiz, həm də lazımi nəticəsiz.

Dövlət büdcəsi vəsaitlərinin istifadəsini qiymətləndirərkən bizim də bu mövqedən çıxış etməyimiz zəruridir.

² Ussher C., Kibblewhite A. Outcomes Focused Management in New Zealand. – A Background Paper (New Zealand Treasury WP 01/05), 2001

³ А.В. Улюкаев. Проблемы государственной бюджетной политики. Москва, «Дело», 2004. 544 стр., стр. 418-419

Neft gəlirləri hesabına dövlət büdcəsinin xərc imkanlarının genişlənməsi hökumətin büdcə prioritetlərinin dəyişilməsinə gətirib çıxarıb: əgər 2002-ci ilədək büdcə vəsaitinin 1/5-dən çoxu təhsilə, bir o qədər hissəsi də sosial müdafiə və sosial təminat sahələrinə yönəldilirdisə, 2006-cı ildən başlayaraq büdcənin başlıca xərc maddəsi sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar bölməsidir – büdcə xərclərinin 28 faizi buraya istiqamətləndirilib (bax: 3-cü cədvəl).

3-cü cədvəl

2000-2007-ci illərdə dövlət büdcəsi xərclərinin quruluşunun dəyişməsi

(ümumi yekunda xüsusi çəkisi, faizlə)

Funksional bölmələr üzrə xərclər	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007 (proq.)
Dövlət büdcəsinin xərcləri, cəmi	100	100	100	100	100	100	100	100
Ümumi dövlət xidmətləri	11,3	12,4	11,1	9,2	9,3	9,1	10,6	8,8
Müdafiə	12,7	13,2	13,1	11,1	11,6	13,4	16,9	13,9
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-müdafiə və prokurorluq	9,7	10,7	10,1	9,8	10,4	9,6	7,4	7,8
Təhsil	23,8	23,1	20,5	19	19,6	17,4	12,6	12,8
Səhiyyə	5,3	5,2	4,8	4,5	4,9	5,4	4,3	4,7
Sosial müdafiə və sosial təminat	18,2	18,1	20,4	17,3	15,7	14,2	9	9,3
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi və digər kateqoriyalara aid edilməyən sahədə fəaliyyət	2,7	2,7	2,5	2,5	2,5	2,4	1,8	1,6
Mənzil və kommunal təsərrüfatı	2,4	2	2,1	2,4	2,4	1,8	1,6	1,7
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi	4,4	4,2	4,9	4,3	4,1	4,5	3,5	2,6
Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar	3,8	3,5	3,7	8,3	6,6	7,6	23,3	27,5
Nəqliyyat və rabitə	0,9	2,9	3,6	3,6	4,4	4,5	2,2	0,8
İqtisadi fəaliyyətlə bağlı sair xərclər	0,1	0,1	0,3	1	1,9	2,3	2,3	0,2
Əsas bölmələrə aid edilməyən sair xərclər	4,7	1,9	2,9	7	6,6	7,8	4,5	8,3

2006-cı ildə dövlət büdcəsinin əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri 2005-ci ilə nisbətən 5,5 dəfə çox və ya 719,8 mln.manat olub. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2006-cı ildə fəaliyyəti haqqında Hesabatında həmin vəsaitin aşağıdakı istiqamətlərə sərf olunduğu göstərilir:

- 5 modul tipli elektrik stansiyasının tikintisinə - 240,5 mln.manat;
- Naxçıvan MR, Lerik və Yardımlı rayonlarının qazlaşdırılmasına – 31,7 mln.manat;
- Bakı şəhərində yol ötürücülərinin və yeraltı keçidlərin tikintisinə - 86,9 mln.manat;
- Bakı Metropoleninin “Şimal” hissəsinin tikintisinə və quraşdırma işlərinə - 13,2 mln.manat;
- Magistral və şəhərlərarası yolların tikintisi və əsaslı təmirinə - 85,6 mln.manat;
- Zaqatala və Lənkəran hava limanlarının tikintisi və yenidən qurulmasına (“Azal” DK) – 22 mln. manat;
- Neftdaşıyan tankerlərin alınmasına (Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi) – 13 mln.manat;
- Azərbaycan Dövlət Dəmir Yoluna yeni lokomotivlərin alınmasına – 10 mln.manat;
- Yeni məktəb və uşaq bağçalarının tikintisi və yenidən qurulmasına – 41,3 mln.manat;
- Səhiyyə müəssisələrinin tikintisi və yenidən qurulmasına – 24,1 mln.manat;
- Mədəniyyət və turizm müəssisələrinin tikintisinə - 11,6 mln.manat.

Hökumət vəsaitin istifadəsi istiqamətləri barədə məlumat versə də, sərf olunan vəsait müqabilində problemlərin həlli sahəsində hansı dəyişikliklərə nail olunduğu barədə heç nə demir. Qeyd olunan istiqamətlərin hamısında layihə və işlərin real həcmələrinin şişirdilməsinə çox asanlıqla nail olmaq mümkündür.

Məsələn, “Bakı şəhərində nəqliyyat sisteminin təkmilləşdirilməsi üzrə 2006-2007-ci illər üçün Tədbirlər Planının təsdiq edilməsi haqqında” 2006-cı il 1 fevral tarixli prezident sərəncamına

əsasən Bakı şəhərində yol qovşaqları (körpü və yeraltı keçidlər) tikilir. Bu məqsədlə 2006-cı ilin dövlət büdcəsindən 86,9 milyon manat sərf olunub, 2007-ci ildə isə daha 119,0 milyon manatın istifadəsi nəzərdə tutulur. Həmin tikintilərin layihə dəyərlərinin və sayının necə sürətlə dəyişdiyinin hamımız şahidi olmuşuq. Bundan əlavə, həmin tikintilərin əsasən şəhərdə yaranmış “tıxac” probleminin həllinə yönəldildiyi bildirilir. Bəs bu zaman “tıxac” probleminin həllinin başqa mümkün variantları nəzərdən keçirilibmi? Nümunə olaraq ayrı-ayrı ölkələrdə şəhər yollarında “tıxac” probleminin həllində istifadə olunan 10 mümkün üsulu təklif edirik:

1. Şəhər mərkəzinə girişin məhdudlaşdırılması (Romada, Avstriyanın Zaltsburq şəhərində, Avropanın daha bir neçə şəhərində xüsusən gündüz saatlarında (6:30 – 18:00) tətbiq olunur);
2. Şəhər mərkəzinə girişin ödənişli olması (ilk dəfə Londonda tətbiq olunub);
3. Növbəli gedişlər (məsələn, Afinada bir gün tək ədədli, növbəti gün isə cüt ədədli nömrəli avtomobillər şəhərin mərkəzinə buraxılır. Romada da tətbiq olunur);
4. “Cip-lərin (iri avtomobillərin) şəhərdən qovulması” (Afina, Cənub-Şərqi Asiya ölkələri);
5. Yolların kənarında avtomobillərin saxlamağının (“parkovka”nın) məhdudlaşdırılması – tam və ya qismən qadağan olunması, yüksək məbləğli ödənişlər və s. (Tokio, Nyu-York, Barselona, Berlin, Vyana və s.);
6. İctimai nəqliyyata (xüsusilə çoxtutumlu) üstünlük (imtiyazlar) verilməsi (ABŞ, Fransa və s.);
7. Avtomobillərin sayının məhdudlaşdırılması (Avropa İttifaqı: bələdiyyələrin “Avtomobilsiz gün” kampaniyaları; Sinqapur: avtomobilin sərbəst satışının qadağan edilməsi, avtomobil almaq zərurəti əsaslandırılmalı, sonra belə hüquq hərracda satın alınmalıdır və s.);
8. İşiqforların qurulmasının təkmilləşdirilməsi və işinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması;
9. Mövcud yolların genişləndirilməsi;
10. Daha geniş və müasir yolların salınması.

Hətta bu üsulların kompleks variantlarından da yararlanmaq olar.

2007-ci il Dövlət büdcəsinin “Sənaye, tikinti və faydalı qazıntılar” bölməsindən dövlət əsaslı vəsait qoyuluşlarına yönəldilən xərclərin bölgüsü ilə bağlı Nazirlər Kabinetinin qərarına əsasən bütün vəsaitin 279,1 milyon manatı və ya 18,1 % Nəqliyyat Nazirliyinin sərəncamına verilir. Nazirliyə ayrılan vəsaitin 263,75 milyon manatı ölkənin əsas magistral və şəhərlərarası avtomobil yollarının tikintisi və yenidən qurulmasına (bunun 119,0 milyon manatı Bakı şəhərində yol qovşaqlarının və keçidlərin tikintisinə sərf olunacaq), 15,35 milyon manatı isə dəmir yollarının yenidən qurulması məqsədinə sərf olunmalıdır.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə əsaslı vəsait qoyuluşu məqsədilə 59,65 mln.man ayrılır ki, bunun hesabına ilk növbədə ölkənin şəhər və rayonlarında mövcud mədəniyyət (teatr binalarının, mədəniyyət saraylarının, abidələrin və s.) və turizm obyektlərinin əsaslı təmiri, bərpa və yenidən qurulması həyata keçirilməlidir.

Ölkədə olan səhiyyə müəssisələrinin əsaslı təmiri və yenidən qurulması, habelə yeni səhiyyə obyektlərinin tikintisi üçün Səhiyyə Nazirliyinə 47,69 milyon manat ayrılır. Bunun 13,4 milyon manatı Respublika Klinik Tibb Mərkəzinin əsaslı təmiri, 12,0 milyon manatı Elmi-tədqiqat Oftalmologiya İnstitutu (tikintisinin başa çatdırılması və texniki təminatı), yerdə qalan vəsait isə ölkənin şəhər və rayon mərkəzlərində olan xəstəxanaların əsaslı təmiri üçün nəzərdə tutulur. Burada habelə Dünya Bankının krediti hesabına ölkədə həyata keçirilən səhiyyə islahatlarında Azərbaycanın payının maliyyələşdirilməsi üçün 87 min manat vəsait ayrılır. Qeyd olunmalıdır ki, səhiyyə məqsədləri üçün daha bir istiqamətdə vəsaitin axını nəzərdə tutulur: belə ki, NK-nın qərarı ilə Respublika Onkologiya Mərkəzinin yeni binasının tikintisi və texniki təminatı üçün daha 12,2 milyon manat vəsait ayrılır.

Gənclər və İdman Nazirliyinə əsasən idman obyektlərinin tikintisi və təmiri üçün 67,5 milyon manat vəsait verilir. Bu vəsaitin yarısına qədəri (təqribən 30 milyon manatdan bir qədər çox)

respublikanın rayon və şəhərlərində olimpiya idman komplekslərinin tikintisinə yönəldiləcək. 2007-ci ildə ölkədə 54 yeni məktəb binasının tikintisi, 59 məktəbdə əlavə 747 sinif otağının yaradılması, 11 bağçanın təmir və tikintisi, 27 məktəbdə səhiyyə sisteminin mərkəzləşdirilməsi və başqa məqsədlər üçün Təhsil Nazirliyinə 85,3 milyon manat ayrılır.

Bunlardan başqa, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşları üçün nəzərdə tutulan vəsaitdən Fövqəladə Hallar Nazirliyinə - 65,0, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə – 7,2, Maliyyə Nazirliyinə – 6,0, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinə – 10,9, Ədliyyə Nazirliyinə – 16,0, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinə – 32,0, Müdafiə Sənayesi Nazirliyinə – 25,2, Xarici İşlər Nazirliyinə - 6,3, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə 1,5, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə 2,4 milyon manat ayrılır. Bir sıra dövlət komitələri, agentlik və xidmətlər də unudulmayıblar.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşları hesabına 2007-ci ildə inzibati binaların yenidən qurulması və genişləndirilməsi üçün Prezident Aparatına 40,9 milyon manat, Milli Məclisə 11,6 milyon manat, Milli Elmlər Akademiyasına 2,0 milyon manat ayrılır. Burada habelə bir sıra ali məktəblərə də vəsait nəzərdə tutulur.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşlarından tikinti, təmir və abadlıq işləri üçün bütün şəhər və rayon icra hakimiyyətlərinə vəsait ayrılır. Məsələn, Bakı şəhər İcra Hakimiyyətinə 47,9 milyon manat verilir.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşları hesabında Azal Dövlət Konserninə 25,0 mln., Metropolitənə - 44,8 mln., “Azərsu” SC-yə – 65,8 mln., Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-yə – 71,7 mln., “Azəriqaz” SC-yə – 21,0 mln., “Azərenerji”yə – 106,8 mln., Bakeləlektrikşəbəkəyə - 27,9 mln. və Sumqayıt Elektrikşəbəkəyə - 7,0 mln. manat ayrılır.

2007-ci ildə ipoteka kreditləri (20,0 milyon manat), sahibkarlığın kreditləşdirilməsi (74,0 milyon manat) və “Azərilizinq” (37,5 milyon manat) üçün nəzərdə tutulan vəsaitlər də burada, yəni dövlət əsaslı vəsait qoyuluşlarında “oturub”.

Dövlət xərcləmələrində şəffaflıq və hesabatlılığa gəldikdə isə bu sahədə də ciddi problemlərin olduğunu söyləmək lazımdır. Məsələn, 2007-ci ilin büdcə xərclərinin yarıya qədərini təfəssilatlı təsnifatı heç Milli Məclisə də təqdim olunmayıb, bir sıra xərclərin təsnifatı isə qismən verilib; investisiya xərclərinin təsnifatı verilmir və NK-nın qərarı ilə aparılan bölgüsü heç yerdə açıqlanmır (hətta qərarlar da gizli saxlanılır), Nazirlər Kabinetinin, Maliyyə Nazirliyinin və başqa qurumların internet resurslarında bu barədə məlumat olmur. 2006-cı ildə fəaliyyəti haqqında Nazirlər Kabinetinin Milli Məclisə verdiyi hesabatda dövlət büdcəsinin əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinin 139,9 milyon manatının təyinatı və istifadəsi barədə məlumat yoxdur.

“Azərbaycan Respublikası 2005-ci il Dövlət büdcəsinin icrası haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun” layihəsi və onun icrasına dair hesabatla Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının Rəyində⁴ göstərilir ki, layihə-smeta sənədləri olmayan obyektlərə, həmçinin təmir işləri üçün investisiya xərclərindən vəsait ayrılmışdır, sahələr və obyektlər üzrə kapital qoyuluşuna ayrılan vəsaitlərin düzgün uçotunun aparılmaması, vəsaitlərin təsdiq edilmiş təyinatdan kənarlaşdırılması, obyektlərin həqiqi dəyərinin süni surətdə artırılması və s. büdcə vəsaitlərindən istifadə olunmasında şəffaflığın təmin edilməsini və nəzarətin həyata keçirilməsini çətinləşdirir.

Dövlət xərcləmələrindəki belə vəziyyət korrupsiya imkanlarını artırır, böyük həcmlərdə artmaqda olan qeyri-qanunlu gəlirlərin qanunlaşdırılması problemlərini yaradır, hüquqat islahat adı ilə aldadıcı layihələr həyata keçirir, neft gəlirlərinin əksər hissəsi kiçik bir qrupun əlinə keçir,

⁴ Hesablama Palatasının 22 may 2006-cı il tarixli iclasının qərarı ilə təsdiq edilib, protokol № 10/118

siyasi məqsədlərə yönəldilən populist addımların sayı artır, inflyasiya prosesləri daha da dərinləşir, qeyri-neft sektorunun inkişafı ləngiyir, cəmiyyətdə sosial təbəqələşmə və narazılıq artır.

Nəhayət, sonda böyük neft gəlirlərinin Afrika ölkələrində yaratdığı və «Afrika qızdırması» kimi tanınan vəziyyətin əlamətlərini xatırlatmaq istəyirəm:

- Yüksək gəlirlər mülkiyyətin yenidən bölgüsü uğrunda mübarizəyə gətirib çıxarır – bu, renta uğrunda mübarizə və iqtisadi fəaliyyət sahələrinə nəzarətin yenidən bölgüsü formalarında təzahür edir;
- Belə mübarizə hakimiyyətdaxili qruplar arasında gərginliyi artırır (bu, bir sıra Afrika ölkələrində vətəndaş müharibələri və ya dövlət çevrilişləri ilə nəticələnib);
- Hərbi-polis sisteminin saxlanılması xərcləri kəskin artır;
- Hakimiyyət-biznes korrupsiya münasibətləri güclənir;
- Nəhəng gəlirlər sosial sahələrdə populist, düşünülməmiş və əsaslandırılmamış qərarların qəbuluna səbəb olur;
- İnflyasiya güclənir və sosial bərabərsizlik dərinləşir;
- Onsuz da zəif olan sənayenin qeyri-neft sektorunun tənəzzülü güclənir, onun inkişafına yönəldilən resurslar hasilat və xidmət sahələrinə axır;
- İslahat adı altında psevdoinstitutlar yaradılır, hökumət xalqı aldadır.